

POVODOM

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historiju

Broj 46, godina XXIII
novembar, 2018. [str. 4-12]

© Monos 2018

Vrijeme austrougarske uprave, Prvi svjetski rat i nastanak Kraljevine SHS na stranicama “Gračaničkog glasnika” – prilog lokalnoj historiografiji

Prof. dr. Omer Hamzić

Povodom 140. godišnjice dolaska i 100. godišnjice odlaska austrougarske uprave, odnosno stvaranja Kraljevine SHS kao nove države na njenim razvalinama, u ovom prilogu pokušali smo skrenuti pažnju na tretman te tematike na stranicama ovog časopisa u proteklih dvadesetak godina. Time smo željeli ukazati na historijski značaj svih tih događaja i procesa i inicirati dalja istraživanja njihovih refleksija na lokalno i zavičajno područje, pri čemu ne mislimo samo na Gračanicu i njenu užu i širu okolinu, već i na Bosnu i Hercegovinu kao cjelinu. Iz članka se vidi da je u protekle dvije decenije objavljeno više interesantnih priloga o pojedinim aspektima okupacije i trajanja austrougarske uprave, te njene propasti i nastanka nove države na njenim razvalinama. Po svom kvalitetu i značaju svi ti tekstovi predstavljaju značajan prilog lokalnoj historiografiji i kulturnoj historiji gračaničkog kraja, a posebno prilozi o raspoloživim izvorima za proučavanje tog historijskog perioda.

Ključne riječi: Časopis “Gračanički glasnik”, Austro-Ugarska Monarhija, austrougarska uprava, Prvi svjetski rat,

POVODOM

Prilozi u ovom broju

Sa austrougarskom okupacijom po diktatu evropskih sila na Berlinskom kongresu 1878. godine, Bosna i Hercegovina izlazi iz sastava jedne i ulazi u sastav druge imperije na evropskom kontinentu. To nije bila samo promjena državnog okvira, već civilizacijski lom sa trajnim posljedicama. Nakon završetka Prvog svjetskog rata, 1918. godine Bosna i Hercegovina, opet po diktatu velikih sila ulazi u okviru jedne nove države, sa labavom i nestabilnom konstrukcijom koja će se urušiti na početku Drugog svjetskog rata. Ove godine navršilo se 140 godina od početka i 100 godina od završetka austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Početak je označen Berlinskim kongresom, 1878., a završetak okončanjem Prvog svjetskog rata i propašću Austrougarske monarhije, na čijim ruševinama nastaje Kraljevina SHS, 1918. godine (Prvodecembarški akt). To su dvije značajne godišnjice na koje treba podsjećati i radi podsticanja novih historijskih istraživanja i radi zauzimanja novih stajališta u vezi sa nekim događajima i procesima tog perioda naše historije. Tim povodom u ovom broju našeg časopisa objavljujemo tri zanimljiva priloga. Prvi je prevod opširnijeg zapisa iz jednog starog slovenačkog lista pod naslovom **Nesretni dani generala Szaspany-a u Bosni, 1878.** (napisao po vlastitom iskustvu D. Živkov)¹, u kojem autor ispisuje neke zanimljive i manje poznate detalje o otporu okupacionim trupama Austro-Ugarske koji su pružili Bošnjaci u samoj Gračanici i oko Gračanice, 1878. godine. U druga dva govori se o smjeni vlasti, nakon propasti Imperije na završetka Prvog svjetskog rata, 1918. godine. U njima se opisuju **srpsko-muslimanski su-**

kobi za vrijeme uspostave nove vlasti u Bosni i Hercegovini tokom “prevrata” 1918. godine.² Prilog pokazuje da je takozvani “prevrat” na nižim nivoima vlasti, u kotaru, na primjer, prolazio sa mnogo više napetosti i dramatike nego smjena centralne vlasti u Sarajevu (između generala Sarkotića i Narodne vlade SHS). Čin dolaska nove vlasti i na nižim nivoima formalizovan je potpisivanjem primopredajnog zapisnika. Za ilustraciju, u trećem prilogu objavljujemo **kopiju zapisnika koji je potpisao “odlazeći” kotarski predstojnik Abduselam-beg Hrasnice i “dolazeći” privremeni kotarski upravitelj Anton Berničević.**³ Sa navedenim priložima u ovom broju, na neki način željeli smo podsjetiti na početak i na kraj austrougarske uprave, koja je ostavila duboke tragove u historiji BiH iako je vremenski, relativno kratko trajala.

To je i povod za pisanje ovog uvodnika u kojem želimo podsjetiti na historijske radove i ostale sadržaje koji tematski i vremenski dodiruju (uokviruju) dvije spomenute godišnjice na stranicama Časopisa za kulturnu historiju «Gračanički glasnik».

O arhivskim izvorima

U tematskom 37 broju koji je bio posvećen stotoj godišnjici Prvog svjetskog rata, posebno mjesto zauzima prilog Mine Kujović pod naslovom **Građa o Prvom svjetskom ratu u fondovima Arhiva BiH** u kojem nam autorica pruža obilje podataka i informacija o sadržini i stanju kako fondova koji sadrže građu o Prvom svjetskom ratu, tako i fondova koji se odnose na čitav austrougarski period. Prilog je svojevrsna uputa svim budućim istraživačima koji se odluče ozbilj-

1 Davorin Muršec Živkov, *Nesretni dani generala Szaspany-a u Bosni, 1878.* (napisao po vlastitom iskustvu D. Živkov, prevedeno sa slovenačkog jezika), *Gračanički glasnik*, 22/46, Gračanica 2018.

2 Omer Hamzić, *Srpsko-muslimanski sukobi za vrijeme uspostave nove vlasti u Bosni i Hercegovini tokom “prevrata” 1918.* – slučaj Gračanice, *Gračanički glasnik*, 22/46, Gračanica 2018.

3 Omer Hamzić (priredio), *Zapisnik o primopredaji vlasti posljednjeg kotarskog predstojnika Gračanica iz perioda austrougarske uprave, privremenom kotarskom upravitelju kojeg je imenovala Narodna vlada Narodnog vijeća SHS za BiH*, 25. 11. 1918., *Gračanički glasnik*, 22/46, Gračanica 2018.

nije baviti različitim aspektima ove tematske oblasti. Arhivska građa nastala radom **Zajedničkog ministarstva – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu**, prezidijalni i opći spisi predstavlja glavni izvor za istraživanje o događajima u periodu od 28. juna 1914. do decembra 1918. godine. Dokumenti su pisani na njemačkom jeziku, kucani na mašini, ali veoma često i u rukopisu, pisani njemačkom goticom, često teško čitljivom. Za ovaj fond nisu rađena informativna sredstva jer su arhivske knjige, pomoću kojih se može doći do traženih podataka, dobro vođene i sačuvane za sve godine.

Za iznalaženje činjenica o atentatorima na prestolonasljednika Franca Ferdinanda, 28. 6. 1914. i svim osobama koje su vezane za atentat i istragu nakon atentata kao i o ličnostima iz Prvog svjetskog rata, istraživaču će koristiti "Imenici" u kojima su, po abecednom redu prezimena, zavedeni brojevi svih spisa koji se odnose na dotičnu ličnost iz određene godine, ponekad i sa vezom iz prethodne kao i sljedeće godine.

Autorica skreće pažnju i na Fond **Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu**, Sarajevo, 1879.–1918. u kojem ima mnogo veći broj spisa od prethodnog. Dok je u Zajedničkom ministarstvu financija bilo godišnje najviše 15.000 općih spisa, u Zemaljskoj vladi taj broj se penje na nekoliko stotina hiljada općih spisa godišnje

I u ovom fondu spisi i knjige su pisane pretežno njemačkim jezikom i goticom, naročito u prvim godinama. Sve što se rješavalo u Zemaljskoj vladi, slalo se Zajedničkom ministarstvu u Beč, sva naređenja, upute i odobrenja iz Beča su dolazila u Zemaljsku vladu u Sarajevo, tako da se ova dva fonda nadopunjuju. Što nije sačuvano u jednom fondu, može se pronaći u drugom. Zato je potrebno da se pregledaju oba fonda ako se želi doći do potpunih podataka. S obzirom na obimnost

građe i vrlo često na nečitkost rukopisa, posao nije ni lak niti se može brzo obaviti, potrebno je duže istraživanje.

Posebno ukazujemo na Fondove zemaljske vlade u kojima se nalazi građa o mobilizaciji vojnika s područja BiH u ratne jedinice Monarhije u kojoj se mogu naći imena mobilisanih po mobilizacionim područjima, odnosno okružnim vojnim ispostavama. Radi se o vrlo obimnoj građi koja do sada nije bila predmet zanimanja istraživača iako nudi odgovore na mnoga pitanja koja se tiču sudbine naroda sa ovih prostora u Prvom svjetskom ratu. Što se tiče građe o ratnim operacijama i neposrednim događanjima na frontovima, malo je poznato, iako je to i službeno zabilježeno da je ta građa iz Arhiva BiH, 1954. godine prenesena u Arhiv Vojno-istorijskog instituta u Beogradu, koji danas ima status Vojnog arhiva Srbije.

Značajna je i **Zbirka Pokloni i otkupi**, nastala izdvajanjem građe iz raznih fondova u Arhivu Bosne i Hercegovine prilikom njihovog sređivanja, te poklonima i otkupom od privatnih lica, organizacija i ustanova. Među 1040 inventarnih jedinica iz ove zbirke, na sam Sarajevski atentat se odnosilo 36, a na organizaciju "Mlada Bosna" 70. Nažalost, izgleda da je upravo ovaj fond najviše i stradao u februarskom podmetnutom požaru u Arhivu BiH. Šta je od svega toga ostalo još uvijek pouzdano ne znamo.

U Arhivu Bosne i Hercegovine nalazi se i kompletna **dokumentacija Okružnog suda Banjaluka** koja se odnosi na suđenje optuženim Srbima na takozvanim veleizdajničkim procesima, 1915. godine. Osim originalne dokumentacije, na te sudske procese odnosi se i nekoliko predmeta iz **Zbirke poklona i otkupa**.⁴

4 Mina Kujović, Sarajevski atentat i Prvi svjetski rat u fondovima i zbirkama arhiva Bosne i Hercegovine, *Građanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 119–127

O okupaciji

O traumatičnim i tragičnim događajima s početka austrougarske okupacije u ljeto 1878. godine, te herojskom otporu Bošnjaka oko Gračanice u našem časopisu objavljena su dva priloga pod zajedničkim naslovom **“Boj kod Gračanice”**. Prvi prilog autora Azema Kožara, stavlja taj događaj u širi kontekst i temelji se na jednom dokumentu iz Arhiva TK⁵, dok je drugi prilog, koji potpisuje Edin Šaković, više skoncentrisan na događaje u samoj Gračanici i temelji se takođe na izvorima prvog reda.⁶ U oba priloga opisuje se herojski otpor branilaca Bosne u avgustu 1878. godine i borbama vođenim u dolini Spreče, na potezu od samih “Vrata Tuzle” (Han Pirkovac u Bistarcu), pa sve do Doboja. Gračanica je možda jedino veće mjesto u BiH koje je u tim borbama u dva maha padalo u ruke okupatora. Prvi puta austrougarske snage, pod vođstvom generala Szaspary-a, okupirale su Gračanicu 4. avgusta 1878. godine, nastavljajući svoj prodor prema Tuzli. Nekoliko dana kasnije, tačnije 13 avgusta, istjerali su ih borci Muftije *Šemsekadića* u snažnoj kontraofanzivi goneći ih ispred Tuzle, dolinom Spreče prema Doboju. Po drugi puta (i definitivno) austrougarska vojska zauzela je Gračanicu 16. septembra 1878., tri dana kasnije i Lukavac, a 22. septembra Tuzlu. O žestini borbi oko Gračanice govori i podatak da je u njima poginuo i jedan general okupacionih snaga, čiji se spomenik sve do sredine pedesetih godina prošlog vijeka nalazio u blizini Korićahana, *s južne strane Gračanice*.

O upravi (razne teme)

Kao dugogodišnja saradnica ovog časopisa arhivistkinja i historičarka Mina Kujović objavila je dvadesetak radova u kojima se dominantno bavila temama iz perioda austrougarske uprave i početka nove države (Kraljevina SHS), koja je stvorena na njenim ruševinama. Radovi su zasnovani na izvorima prvog reda i predstavljaju značajan doprinos ove autorice lokalnoj historiografiji Gračanice i njene uže i šire okoline. Po svom kvalitetu, a posebno po izvorima na kojima su zasnovani ispunjavaju sve kriterije da budu objavljeni u posebnoj knjizi.

U nekoliko svojih priloga ova autorica obrađuje **funkcionisanje lokalne uprave i političke prilike u Gračanici** u ovom periodu. Između ostalog, pisala je o funkcionisanju Okružne oblasti Tuzla pod upravom Fridriha von Foglara, koji je zaslužan za modernu urbanizaciju Gračanice (željeznica, regulacija Sokoluše i td.)⁷ Nadalje, pisala je o međunacionalnim odnosima i **povremenim tenzijama između muslimana i pripadnika drugih konfesija u Gračanici**⁸, o **sudbini bosanskih muhadžira, povratnika iz Turske**,⁹ a objavila je i **rezultate prvih općinskih izbora u Gračanici, 1910. godine**.¹⁰

Kao što je poznato, austro-ugarska uprava je tokom urbanizacije mnogih mjesta (gradnje cesta i željeznice), a posebno uvođenjem gruntovnice i katastra, poslije 1890. godine u tim upravnim postupcima, često iz formalnih razloga (zbog zagubljenih tapija npr.) izuzimala bez ikakve naknade mnoge pri-

5 Azem Kožar, Boj kod Gračanice–doprinos otporu austrougarskoj okupaciji BiH 1878., *Gračanički glasnik*, 1996., br. 3/2, str. 21–27;

6 Edin Šaković, Boj kod Gračanice (u povodu 130-te obljetnice, *Gračanički glasnik*, 2008., br. 26/13, str. 70 – 81

7 Mina Kujović, Okružna oblast Donja Tuzla pod upravom Fridriha von Foglara–od 1894. do 1912. godine, *Gračanički glasnik*, 2008., br. 25/13, str. 91 – 100

8 Mina Kujović, “Srpsko kolo” pred Potočkom džamijom u Gračanici, uzrok smjene kotarskog predstojnika Marka Poljanića, u ljeto 1892. godine, *Gračanički glasnik*, 2012., br. 34/17, str. 38 – 48

9 Mina Kujović, O bosanskim muhadžirima, povratnicima iz Turske u vrijeme austrougarske uprave, *Gračanički glasnik*, 2006., br. 22/11, str. 71 – 79

10 Mina Kujović, Rezultati prvih izbora za Općinsko vijeće u Gračanici, 1910. godine, *Gračanički glasnik*, 2005., br. 19/10, str. 32 – 37

vatne nekretnine, a posebno vakufske parcele, mnoge musale, pa i groblja. Uzalud su vođeni dugotrajni sporovi pred sudovima, koji su se najčešće završavali **“podržavljenjem” vakufske imovine**. Ima mnogo takvih primjera o kojima su ostali tragovi u arhivskoj građi. Na takve primjere Mina Kujović je ukazala u nekoliko svojih priloga.¹¹ Kada je riječ o vakufima, zanimljiv je prilog iste autorice o proceduri dodjele vakufskih sredstava za dogradnju Osman-kapetanove medrese u Gračanici.¹²

Povezivanje uskotračnom prugom i **izlazak Gračanice na željezničku prugu Doboj – Tuzla u Karanovcu** predstavljalo je prekretnicu u gospodarskom razvoju Gračanice. I to pitanje obradila je na svoj način Mina Kujović na stranicama “Gračaničkog glasnika”.¹³

Kao prilog proučavanju razvoja gospodarstva u Gračanici, ali i drugih manjih mjesta u toku austrougarske uprave, objavljena su dva priloga: o **problemima obezbjeđenja radne snage**¹⁴ i općenito o **gospodarskim prilikama u Gračanici** za vrijeme austrougarske uprave.¹⁵

O Prvom svjetskom ratu

U povodu stote godišnjice atentata na Franca Ferdinanda i početka Prvog svjetskog rata, u tematskom 37. i djelimično 38. boju “Gračaničkog glasnika” (izašli iz štampe 2014.) objavljeno je više priloga s ciljem da se objelodane neki novi pogledi i saznanja o tim velikim historijskim događajima. Nakon ukazivanja na izvore saznanja (**arhivska građa**)¹⁶, u prvom redu ističemo prilog o **Sarajevskom atentatu kao “iskri koja je zapalila svijet”**, potkrijepljen novim saznanjima o ulozi evropske diplomatije, ali i Srbije i njenih tajnih službi u pripremi atentata.¹⁷ Uz ovaj rad, kao poseban dodatak, objavili smo i prijepis **Optužnice Državnog odvjetništva u Sarajevu protiv Gavrila Principa i drugova zbog zločina veleizdaje od 11. (24.) 9. 1914. godine**, koja se nalazila u posebnoj zbirci Arhiva BiH, u čeličnom sefu, pa je kao prvoračredan izvor o Atentatu bila gotovo potpuno nedostupna istraživačima, te do sada nikada nije u cjelini ni objavljena. (Arhiv Bosne i Hercegovine, Zbirka otkupa i poklona, Inv. br. 690.)

Reakcije pojedinih kategorija stanovništva, poslije Sarajevskog atentata i represivne mjere režima za vrijeme ratnog stanja (na-

11 Mina Kujović: O jednom dugotrajnom i nezavršenom sudskom sporu između austrougarske uprave i vakufa nakon izgradnje konaka i osnovne škole na vakufskoj zemlji u Gračanici, *Gračanički glasnik*, 2012., br. 33/17, str. 36 – 48; Borba džematskih odbora u Gračanici za nacionalizovanu vakufsku imovinu (tragom arhivskih dokumenata), *Gračanički glasnik*, br. 41/21, str. 55 – 65; Prepiska u vezi sa kupovinom bašče za Paša-Zade mektebski vakuf u Gračanici, *Gračanički glasnik*, br. 42/21, str. 59 – 67;

12 Mina Kujović, prof., Kako su odobrena vakufska sredstva za dogradnju Osman-kapetanove medrese, 1906. godine: prilog historiji islamskog školstva u Gračanici, *Gračanički glasnik*, 2013., br. 36/18, str. 101 – 111

13 Mina Kujović: Pripreme za izgradnju za izgradnju željezničke pruge i stanice u Gračanici, 1897. godine, *Gračanički glasnik*, 2006., br. 21/11, str. 52 – 58; Prepiska oko izgradnje željeznice u Gračanici 1895.–1898., *Gračanički glasnik*, 2009., br. 28/14, str. 59 – 66; Molba gračaničkih uglednika Bosanskom saboru iz 1914. godine–za modernizaciju željeznice, za otvaranje srednje škole i ženske kaznionice, te izgradnju vodovoda u Gračanici, *Gračanički glasnik*, 2010., br. 29/15, str. 77 – 88;

14 Mina Kujović, Potraga za radnom snagom na području gračaničkog kotara za vrijeme austrougarske uprave, *Gračanički glasnik*, 2011. br. 31/16, 78 – 86

15 Omer Hamzić, Gospodarske prilike u Gračanici u vrijeme austrougarske uprave sa posebnim osvrtom na trgovinu, *Gračanički glasnik*, 1996., br 1/1, str. 46 -60

16 Mina Kujović, Sarajevski atentat i Prvi svjetski rat u fondovima i zbirkama arhiva Bosne i Hercegovine, *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 119 – 127.

17 Prof. dr. Zijad Šehić, Sarajevski atentat – varnica koja je zapalila svijet, *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 27 – 95

ročito prema Srbima) u okviru ovog temata opisane su u dva posebna priloga. U prvom se govori o **sudskim procesuiranjima onih koji su na javnim mjestima “pogrešno” govorili o atentatu**¹⁸, u drugom su bilješke Gračanlije Mihajla Hadžistevića o danima u taocima, tokom poznatog **Veleizdajničkog procesa u Banja Luci 1914. – 1916. godine**.¹⁹

U ovu kategoriju izvora, spada i knjiga **sjećanja generala Pere Blaškovića: priča o Trećoj bosanskohercegovačkoj regimenti u Velikom ratu** iz koje smo u 37. broju našeg časopisa prenijeli najzanimljivije fragmente o vojničkim i ljudskim kvalitetima ovdašnjeg čovjeka. Riječ je o davno zaboravljenoj knjizi i autentičnom kazivanju neposrednog sudionika događaja, koje predstavlja i dobar memoarski izvor za proučavanje tematike Prvog svjetskog rata.²⁰

U 38. broju “Glasnika”ovu temu zaokružuje prof. dr. Zijad Šehić još jednim svojim opšrinijim prilogom pod naslovom **“Povratak zaboravljenoj prošlosti”**, koji je koncipiran iz nekoliko cjelina.²¹ U njima se tematizira uloga i mjesto bosanskohercegovačkih vojnika u vojnoj organizaciji Monarhije, sa posebnim osvrtom na njihovu mobilizaciju i stradanja, sahrane itd. Tu se, uz ostalo, iznose i neki zanimljivi podaci za područje Gračanice. Nabrojane su i najznačajnije arhivske ustanove i fondovi u Austriji (posebno Ratni arhiv u Beču) u kojima se čuva, do sada go-

tovo netaknuta arhivska građa o učešću Bosanaca i Hercegovaca u austrijskim trupama tokom Prvog svjetskog rata.

Uz spomenuta dva dosta obimna priloga prof. Šehića, vrijedi spomenuti i još dva kraća priloga na istu temu, u kojima se tek sa lokalnog nivoa vidi kolika je **neistraženost bošnjačkih žrtava na raznim ratištima tokom Prvog svjetskog rata**.²²

U pozadini Velikog rata (i ostali prilozii)

U obilju tema koje inspiriše Prvi svjetski rat, jedna od manje istraženih svakako je sudbina malih ljudi u velikom ratu. Ističemo prilog o mjerama režima s ciljem **ublažavanja posljedica rata u njegovoj pozadini**. Prilog nudi obilje podataka, o patnjama, gladi i oskudici običnog malog čovjeka u našim zabačenim “provincijama u pozadini”.²³ U jednom od ranijih brojeva objavljen je prilog sa sličnom problematikom u kojem se govori o đačkim akcijama prikupljanja dobrovoljnih priloga za stradalnike rata u jednoj osnovnoj školi u Gračanici.²⁴

Život malih ljudi u sjeni velikog rata nije bio atraktivna tema za historičare, koliko za književnike i umjetnike. Osim Miroslava Krležu i još nekih hrvatskih i srpskih književnika, na svoj način, tom se temom, bavio i naš zavičajni pisac Hasan Kikić. U prilogu **Historijske bilješke uz Kikićevu pripovi-**

18 Benjamina Londrc, Sudski procesi pred civilnim sudovima: reakcije na Sarajevski atentat, *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 105–113

19 Dr. Vojin Hadžistević, Fragmenti iz neobjavljenih “Bilješki” Mihaila Hadžistevića o danima u taocima, a potom u zatvoru pod optužbom za “veleizdaju” 1914-1916., *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 127–157

20 Sadik Šehić, Sa stranica knjige sjećanja generala Pere Blaškovića: priča o Trećoj bosansko-hercegovačkoj regimenti u Velikom ratu, *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 215–221

21 Prof. dr. Zijad Šehić, Povratak zaboravljenoj prošlosti, *Gračanički glasnik*, 2014., br. 38/19, str. 53 – 121

22 Edin Šaković: Ratni invalidi sa gračaničkog područja (1914.-1918.), *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 113 – 119; O mortalitetu, poginulim i umrlim Bošnjacima iz Gračanice u jedinicama austrougarske vojske tokom Prvog svjetskog rata, *Gračanički glasnik*, 2004., br. 18/9, str. 78 – 81;

23 Mina Kujović, prof., Život u pozadini velikog rata: neke mjere režima u Bosni i Hercegovini (1915. – 1918.), *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 95–105

24 Mina Kujović, Učenici i nastavnici Narodne osnovne škole u Gračanici u akciji prikupljanja dobrovoljnih priloga za vojsku, stradalnike rata i sirotinju tokom ratne 1915. i 1916. godine, *Gračanički glasnik*, 2005., br. 20/10, str. 144 – 149

jetku “K. und K. goveda”, pokazali smo kako i umjetničko djelo na svoj način može biti koristan izvor za istraživanje i rekonstrukciju pojedinih segmenata naše prošlosti.²⁵

Prilogom *Muzejska postavka “BiH 1878. – 1918.”*, u kojoj se poseban akcenat daje Sarajevskom atentatu, 1914. godine²⁶, te prilogom *Svakodnevni život u Bosni i Hercegovini na fotografijama Františka Franje Topića – nekoliko godina prije početka Prvog svjetskog rata* željeli smo i likovno opremiti tematski, 37. broj “Gračaničkog glasnika”.²⁷ Tu je i jedan blok fotografija o Prvom svjetskom ratu iz starih gračaničkih albuma.²⁸ U 38. broju na tu temu objavljena je čitava serija fotografija, koje najvećim dijelom potiču iz privatne zbirke prof. dr. Zijada Šehića, dok je jedan broj fotografija preuzet iz Ratnog arhiva u Beču i Historijskog arhiva u Sarajevu.²⁹

O “prevratu”

Vojnički rasplet Prvog svjetskog rata, označio je u kraj vladavine moćne Austro-Ugarske monarhije i nastanak nove države na njenim razvalinama u zadnja dva mjeseca 1918. godine. Nakon potpisivanja Prvodecembarskog akta i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, nastupilo je prelazno stanje, koje će u narodu ostati upamćeno kao prevrat. Takozvano prelazno

stanje trajalo je, po nekima, sve do konstituisanja Ustavotvorne skupštine i izglasavanja Vidovdanskog ustava 1921. godine. Ti veliki događaji iz perspektive malih sredina ili bolje reći njihove refleksije, konkretno u Gračanici, našle su svoje mjesto i ovom časopisu. Pored spomenuta dva priloga sa tom tematikom koje objavljujemo u ovom broju, ovdje na prvom mjestu upućujemo čitaoca koji želi da istražuje ovo kratko, a historijski jako dinamično razdoblje, na izvornu arhivsku građu o kojoj se detaljniji podaci mogu naći u posebnom prilogu Mine Kujović, objavljenom u 8. broju ovog časopisa.³⁰ Spomenuto razdoblje bilo je obilježeno velikim političkim turbulencijama koje su imale posebnu “aromu” i mnoge svoje specifičnosti na nižim nivoima vlasti, po manjim mjestima i gradovima. Političke napetosti koje su pratile smjenu vlasti u Gračanici rasvijetljene su u dva priloga u ovom časopisu.³¹ Zanimljiv je i prilog o oživljavanju i konsolidaciji kulturno-prosvjetnih društava pri kraju tog razdoblja, na primjeru hrvatskog “Napretka” u Gračanici.³²

Umjesto zaključka

Na osnovu ostvarenoga uvida, može se zaključiti da je ovo glasilo, objavljujući tridesetak priloga na svojim stranicama sa tematikom iz perioda austrougarske uprave, po-

25 Edin Šaković, Omer Hamzić, Neke historijske bilješke uz pripovijetku “K. und K. goveda” Hasana Kikića, *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 203–215

26 Mevlida Serdarević, dipl. iur., *Muzejska postavka “Sarajevo 1878. -1918.”*, *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 221–229

27 Lebib Džeko, *Svakodnevni život u Bosni i Hercegovini na fotografijama Františka Franje Topića – nekoliko godina prije početka Prvog svjetskog rata* *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 199–203

28 Redakcija: Iz starih gračaničkih albuma: nekoliko fotografija iz Prvog svjetskog rata *Gračanički glasnik*, 2014., br. 37/19, str. 157–163

29 Fotografije su objavljene uz prilog: Prof. dr. Zijad Šehić, Povratak zaboravljenoj prošlosti, *Gračanički glasnik*, 2014., br. 38/19, str. 53 – 121

30 Mina Kujović, Gračanica u arhivskim fondovima najviših organa uprave u Bosni i Hercegovini u periodu od 1918. do 1921. godine, *Gračanički glasnik*, 1999., br. 8/4, str. 30–38;

31 Mina Kujović, Političke napetosti u Gračanici tokom imenovanja kotarskog predstojnika Ahmet. ef. Borića 1919. godine, *Gračanički glasnik*, 2000., br. 9/5, str. 51–54; Neki detalji o smjeni vlasti u Gračanici krajem novembra 1918. godine, *Gračanički glasnik*, 2004., br. 18/9, str. 81 – 85

32 Mina Kujović, O djelovanju Hrvatskog prosvjetnog i kulturnog društva “Napredak” u Gračanici od 1922. do 1940. godine, *Gračanički glasnik*, 2010, br. 30/15, 58–66

kazalo zavidan interes za ta zbivanja, možda **i veći nego za ostala historijska razdoblja**. Na to je uticala u prvom redu dostupnost izvora, ali i kadrovska situacija i profesionalni interes saradnika Časopisa. Kao što se može vidjeti, ubjedljivo najveći broj priloga iz ovog perioda objavila je Mina Kujović, viša arhivska savjetnica iz Sarajeva kao vodeća saradnica Časopisa u proteklom periodu. Prilozi koji obrađuju ovu tematiku na zadovoljavajućem su nivou sa stanovišta zahtjeva i kriterija koji važe u naučno-istraživačkom radu. Pri tome se misli na objektivnost u pristupu temama i nepristrasnost kod donošenja određenih zaključaka i što je najvažnije oslanjanje na objektivne i provjerljive izvore historijskih saznanja.

Prilozima o stanju izvora o takozvanom austrougarskom periodu i Prvom svjetskom ratu željeli smo dati određeni putokaz budućim istraživačima ove teme. Ujedno smo pokazali kako i sama periodika objavljenim tekstovima, zasnovanim na prvorazrednim izvorima i u tom svom segmentu može biti ili poslužiti kao historijski izvor. Drugi cilj nam je bio da pokažemo kako se i takozvane velike historijske teme mogu obrađivati i prezentirati i iz lokalne, bolje reći zavičajne perspektive i to u jednom periodičnom glasilu, relativno skromnih dometa i mogućnosti.

SUMMARY

The time of the Austro-Hungarian rule, the First World War and the emergence of the Kingdom of SHS on the pages of the “Gračanički glasnik”—a contribution to the local historiography

We present this article as an attempt to draw attention to the treatment of these issues on the pages of this magazine in the past twenty years, due to the 140th anniversary of the Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina and the 100th anniversary of the Austro-Hungarian abandonment of the country, as of the foundation of the Kingdom of SHS as a new state that was created on the ruins of this old state. Therefore, our intention was to emphasize the historical significance of all these events and processes and the initiation of new research concerning their reflection on the local and regional area, where we are not only talking about Gračanica but about the wider area as well and the whole of Bosnia and Herzegovina. This article shows that many interesting articles were published during the last twenty years that deal with specific questions concerning the Austro-Hungarian occupation and the length of the Austro-Hungarian rule, as well as other articles that deal with the collapse of the old state and the formation of a new state on its ruins. These articles, when judged by their quality and importance, are all important contributions to the local historiography and cultural history of the Gračanica region. The articles dealing with the available historical sources for that period are of special importance.

Keywords: Gračanički glasnik, Austro-Hungarian monarchy, Austro-Hungarian rule, First World War